

KÁRPÁTI ATTILA ISTVÁN

Wesselényi Miklós kisdedóvó-alapításai

A Nyugat-Európában már a 18. század második felében megalakuló óvodák Brunsvik Teréz tevékenységének köszönhetően az 1820-as évek végétől jelentek meg Magyarországon. Az általa alapított első, 1828-ban megnyílt krisztinavárosi kisdedóvó intézet megalakulását követően több intézmény is megnyílt a kisgyermekek előtt. Az 1836-ban megalakított Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület célja az volt, hogy biztosítsa az intézetek működéséhez szükséges feltételeket, a nevelők képzését, valamint az anyagi forrásokat. Az egyesület tagjai között ott találjuk a reformkor olyan neves közéleti alakjait is, mint Kosuth Lajos, Teleki László, Eötvös József vagy Wesselényi Miklós.

Wesselényi sokszínű munkásságában a nevelés, azon belül a népoktatás is fontos szerepet játszott, s két híres műve, a *Balítéletekről*, valamint a *Szózat a' magyar és szláv nemzetiség ügyében* hasábjain is találkozunk pedagógiai gondolataival. Ez utóbbiban – a népoktatás hiányosságaira történő figyelemfelhívás mellett – a kisdedóvó intézetekről is említést tett: a tudásbeli és erkölcsi haszon mellett a báró a magyar nyelv terjesztésének egyik eszközt látta az intézményben, s ennek jegyében felszólította a vagyonos arisztokratákat, hogy a birtokaikhoz tartozó településeken alapítsanak kisdedóvó intézeteket.¹

Wesselényi kisdedóvókkal kapcsolatos tevékenységéről a történeti szakirodalomban elsősorban Trócsányi Zsolt 1964-ben megjelent tanulmányából tájékozódhatunk, amelyben a báró pedagógiai vonatkozású tevékenységéhez kötődő, az egy évvel később megjelent Wesselényi-monográfiájából terjedelmi okokból kimaradt adatokat – köztük néhány olyat is, amely Wesselényi kisdedóvókkal kapcsolatos munkásságához kapcsolódik – adta közre.² Trócsányi munkája mellett csupán elszórtan találkozunk a Wesselényi által alapított kisdedóvó intézetekre vonatkozó adatokkal. Jelen tanulmány elsősorban a báró levelezését fel-

¹ Wesselényi Miklós: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. A szöveget gondozta és jegyzetekkel ellátta: Deák Ágnes. Budapest, 1992. 237–242.

² Trócsányi Zsolt: *A neveléspolitikus Wesselényi Miklós portréjához*. Pedagógiai Szemle, 14. évf. (1964) 3. sz. 283–294.

használva³ kívánja megvizsgálni a kérdést, valamint összefoglalni és kiegészíteni az elszórtan – főként a pedagógiatörténeti irodalomban – fellelhető adatokat.⁴

A zsidói kisededóvó intézet

Nehéz pontosan megállapítani, Wesselényit mikortól foglalkoztatta a kisededóvás ügyének felkarolása. Naplója szerint 1836. március 11-én Kossuth Lajos, Bezeredy István és Darvay Ferenc társaságában meglátogatta Brunsvik Teréz 1830-ban létrehozott pozsonyi kisededóvó intézetét. Bejegyzése tanúsítja, hogy már az intézmény megalapításától figyelemmel kísérte Brunsvik Teréz tevékenységét. Látogatása alkalmával a legnagyobb hatást a kisededóvó intézet német oktatási nyelve gyakorolta rá: „Mi jó mód lenne ez nemzetisítésre, – így pedig ha tanálkozik is köztök vagy egy magyar az is nemetté válik.”⁵ 1836 májusában egy Festetics Leóval folytatott beszélgetés során értesült a Kisededóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület két hónappal korábbi létrejöttéről, illetve arról, hogy Festetics tolnai birtokán létre akarnak hozni egy kisededóvókat képző intézetet, és a gróf visszaemlékezései szerint

³ A téma vizsgálatához sajnos Wesselényi naplója csak korlátozottan nyújt segítséget. 1839-től kezdve amellet, hogy naplófeljegyzései többnyire, rövidebb-hosszabb megszakításokkal – Priszlinger Zoltán jelzőjével élve – regiszter jellegűek, s csupán csak rövid vagy rövidített címszavakban tartalmazzák a naplóról által legfontosabbnak tartott eseményeket, szinte kizárólagos jelleggel a báró egészségi állapotáról szólnak. Az 1839 és 1843 között írt naplóbejegyzéseiben csak egy alkalommal találkozunk az óvodák témájával: 1843. április 21-én Wesselényi az öt meglátogató Vajna Antal nagyenyedi professzornak ajánlotta figyelmébe a kisededóvó intézetek alapítását. Arhivele Nationale ale Romanei, Direcția Județeană Cluj (a továbbiakban: ANR DJC) fond nr. 250, crt. nr. 129. Wesselényi Miklós naplója, 1843. ápr. 21. Idézi: Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi*, 289. Wesselényi naplójáról bővebben lásd: Takács Péter: *Wesselényi Miklós szétzilált naplója*. In: *A személyes történelem forrásai*. Az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai I. Nyíregyháza, 2014. 13–24.; Priszlinger Zoltán: *Strigulákban mért férfiaság. Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában*. Sic Itur ad Astra, 19. évf. (2008) 58. sz. 209–218.; Priszlinger Zoltán: *Egy betegség hétköznappjai. Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében*. Történelmi Szemle, 60. évf. (2018) 1. sz. 35–68.

⁴ Alkalmanként találkozhatunk a téves információval – amely napjainkban elsősorban a történelmi témájú ismeretterjesztő honlapokon jelenik meg –, miszerint a zsidói volt az első erdélyi kisededóvó. Egyik korai említését lásd: Kőváry László: *Erdélyország statistikája. Első kötet*. Kolozsvár, 1847. 295. A honlapokhoz példaként lásd: <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=9537> (letöltés: 2019. máj. 24.) A fennmaradt levélmásolatok tanúsága szerint egy alkalommal a báró is így hivatkozott az általa alapított zsidói intézetre. Lásd: ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Wesselényi Miklós levele Poroszlai Friedrich debreceni főbíróhoz, 1843. október 10. Ezzel szemben az első erdélyi kisededóvó Jósika Jánosné Csáky Rozália hathatós közreműködésével jött létre Kolozsváron 1830-ban. Csizmadia Andor: *Szociálpolitikai a reformkori Kolozsváron*. Kolozsvár, 1943. 18–20.; Briedl Fidé: *A kisededóvó intézetek történetileg*. Tudománytár, 9. évf. (1841) 5. füzet, 300.; Hornyák Mária: *Az európai óvodaiügy hőskora Brunsvik Teréz levelezésének tükrében. 2. rész (1828–1831)*. Neveléstörténet, 2. évf. (2005) 1–2. sz. 59. Az erdélyi kisededóvók alapításuk időrendjében történő felsorolásához lásd: Böjthe Jolán: *Kisededóvásunk múltjából I*. Korunk, 36. évf. (1977) 7. sz. 577–578.

⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 129. Wesselényi Miklós naplója, 1836. március 11. Wesselényi személyi irathagyatékában több Brunsvik Teréznek írt levél is fennmaradt. Ezekben egy Wesselényi számára hasonló fontossággal bíró másik témában, egy nevelőnőket képző intézet létrehozását illetően kérte ki a grófnő véleményét. A levélváltásaik során felvázolt tervvel kapcsolatban a báró egyik problémája a Brunsvik Teréz által javasolt német oktatási nyelv volt.

Wesselényi volt az első, aki tanítót kért tőlük.⁶ Wesselényi nemcsak biztosította barátját a megfogalmazott célok támogatásáról, hanem csatlakozott is az egyesülethez: az 1837-ben megjelent évkönyvben tagként jelenik meg a névsorban, egy évvel később pedig az egyesület közgyűlése megválasztotta a központi választmány tagjának.⁷ 1839-ben két alkalommal is nagyobb összeget áldozott a kisdedővők támogatására: egyrészt száz forintot adományozott az egyesületnek, másrészt létrehozott egy ezerötyszáz forintos alapot arra a célra, hogy annak kamataiból egy segélydíjas növendék ingyen tanulhasson a tolnai képzőben.⁸ 1838. június 22-én kelt végrendeletében négyezer forintot hagyott az ekkor már működő zsidói népiskolára, illetve meghagyta örökösének, hogy ebből az alpból Samuel Wilderspin *Infant Education* című munkájában összefoglalt pedagógiai gondolatait szem előtt tartva alapítsanak egy óvodát Zsidón. További tízezer forintot szánt testamentumában arra a célra, hogy a birtokain lévő összes településen a zsidóihoz hasonló intézményeket hozzanak létre végakarátának általa kijelölt végrehajtói.⁹

Bár a forrásokban nem találunk utalásokat Wesselényi aktív egyesületi tevékenységére vonatkozóan, a báró köztisztviselteknek örvendett a Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület tagjainak körében. Az egyesület közgyűlése 1838 és 1848 között minden évben beválasztotta az 1839-től Gräfenbergben, majd 1843-tól Zsidón élő Wesselényit a központi választmányba,¹⁰ sőt az 1838. február 11-én tartott tisztújítás alkalmával néhányan az elnöki tisztségre történő szavazáskor is rá adták voksukat.¹¹ A források szerint csak két alkalommal, 1837 és 1838 februárjában vett részt az egyesület közgyűlésén.¹² Napi feljegyzéseiben és levelezésében, valamint az egyesület fennmaradt irataiban nem találunk utalást arra, hogy aktívan részt vett volna a választmány munkájában. Csupán egy alkalommal említik őt a választmányi ülések jegyzőkönyvei, de naplója tanúsítja, hogy ekkor sem vett részt az ülésen. Napi feljegyzései szerint csupán egy alkalommal, 1838 januárjában jelent meg a választmány ülésén.¹³ 1839. februári letartóztatása, áprilisban megkezdett, több évig tartó

⁶ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 129. Wesselényi Miklós naplója, 1836. május 18.; Török Pál: *Gróf Festetics Leó emlékiratai*. Napkelet, 6. évf. (1928) 21. sz. 644.

⁷ *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1837-diki évkönyve*. Pest, 1837. 46.; *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1838. évi évkönyve*. Pest, 1838. 32.

⁸ *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1839. évi évkönyve*. Pest, 1839. 6.

⁹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 173. Wesselényi Miklós végrendelete, 1838. június 22. Wilderspin művét Kossuth Lajos is lefordította. Lásd: Kossuth Lajos összes munkái 7. köt. *Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december*. Sajtó alá rendezte: Pajkossy Gábor. Budapest, 1989. 227–304.

¹⁰ *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1839. évi évkönyve*. Pest, 1839. 35.; *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1840. évi évkönyve*. Pest, 1840. 42.; *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1841. évi évkönyve*. Pest, 1841. 51.; *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület évlapjai. 1. füzet*. Buda, 1843. 71.; *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület évlapjai. 2. füzet*. Buda, 1845. 40., 147.; *A Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület évlapjai. 3. füzet*. Buda, 1847. 23., 131.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 150. Stuller Ferenc levele Wesselényi Miklósnak, 1848. február 19.

¹¹ A közgyűlés 26 szavazattal választotta meg Festetics Leót az egyesület elnökének, Wesselényi 6 voksot kapott. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P 1652. Az Országos Kisdedővő Egyesület iratai. 1. d. 5. cs. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1838. február 11.

¹² ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 129. Wesselényi Miklós naplója, 1837. február 12.; MNL OL P 1652. Az Országos Kisdedővő Egyesület iratai. 1. d. 5. cs. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1838. február 11.

¹³ *Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december*, 228. Az 1839. január 17-i választmányi ülés Kacsokovics Lajos titkárt és Wesselényit bízta meg azzal, hogy nyilvánítsák ki az egyesület köszönetét Buttler Jánosnak 100 forintos alapítványáért. Emellett Wesselényi átruházta a segélydíjas növendék

gräfenbergi gyógykúrája, végül pedig Zsibóra való hazatérése miatt a későbbiekben nem is volt lehetősége a részvételre. Mindazonáltal kivette a részét az egyesület munkájára, valamint a kisdedóvók fontosságára történő figyelemfelhívásból. Ennek jegyében 1842-ben felhívást intézett Közép-Szolnok és Hunyad vármegyéhez annak érdekében, hogy anyagilag támogassák a kisdedóvó intézmények létrehozását saját településeiken.¹⁴

A kisdedóvó intézetek saját birtokain történő felállításának gondolata először 1836 májusában, két nappal a Festetics Leóval folytatott beszélgetés után jelenik meg a báró levelezésében. 1836. május 22-én megkezdett itáliai utazása előtt több megbízással is ellátta jószágigazgatóját, Kelemen Benjámin. Ezek egyik pontjaként utasította őt arra, hogy látogasson el a már működő magyarországi kisdedóvó intézményekbe, tudjon meg minél többet azok működéséről, valamint egyeztessen Pregárd Jánossal, a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület választmányi tagjával és Festetics Leóval, az egyesület elnökével azt illetően, milyen teendők vannak az alapítással kapcsolatban. Az 1838-ban kelt végrendeletében szereplő pont előzményei ekkorig vezethetők vissza: kijelentette, szándéka szerint nem csupán Zsibón, de valamennyi, a birtokain fekvő faluban létre akar hozni egy kisdedóvó intézetet. „Ezen Tárgyat vegye nagyon szívére, mert ezt létesíteni anyira elhatározott akaratom, hogy meg teszem, ha ki kell is koplalnom az arra leendő költségeket” – írta jószágigazgatójának.¹⁵ Festetics két dologra hívta fel Kelemen Benjámin figyelmét: egyfelől találniuk kell egy alkalmas épületet az intézmény számára, másfelől keresniük kell egy olyan személyt, aki alkalmas a nevelői feladatok ellátására, és vállalja, hogy a tolnai képzőben elsajátítja az ehhez szükséges tudást.¹⁶

Az első kisdedóvó intézetet a Wesselényi-birtokok központjában, Zsibón tervezték felállítani, s a következő hónapokban Kelemen a birtokok gazdasági ügyeinek vitele mellett nagy energiát fordított az intézmény létrehozásához szükséges teendőkre is. A tanárok segítségére támaszkodva a zilahi református kollégium tanulói között keresett olyan végzős diákokat, aki vállalkozna a nevelői feladatok ellátására és az ehhez szükséges képzés elvégzésére. Bár voltak jelentkezők, nem sikerült olyat találnia, akit elküldhettek volna Tolnára.¹⁷ A jószágigazgató az épülettel kapcsolatban több sikerrel járt: talált a településen egy olyan ingatlant, amely rendelkezett a szükséges adottságokkal – tágas kerttel és udvarral, konyhával, elegendő szobával, valamint külön lakhatási lehetőséggel a tanító számára.¹⁸ Bár sikerült

kiválasztására vonatkozó jogát a választmányra. MNL OL P 1652. Az Országos Kisdedóvó Egyesület iratai. 1. d. 7. cs. A választmányi ülések jegyzőkönyveinek kivonatai, 1839. január 17.; Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Colecții Speciale, Ms. 2599. Wesselényi Miklós naplója, 1839. január 17. Az egyesület iratai között nem található meg az 1838–1839. évi választmányi ülések jegyzőkönyvei. Bár ezek kivonatai fennmaradtak az ominózus évekből, azokon a titkár már nem tűntette fel a jelenlévők névsorát.

¹⁴ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 160. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Wesselényi Miklós levele Közép-Szolnok vármegyének, 1842. május 31., Hunyad vármegyének, 1842. december 22.

¹⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 158. Wesselényi Miklós levele Kelemen Benjáminnak, 1836. május 20.

¹⁶ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámin levele Wesselényi Miklósnak, 1836. június 8.

¹⁷ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámin levelei Wesselényi Miklósnak, 1836. június 14., 1836. július 14., 1836. október 21.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 158. Wesselényi Miklós levele Kelemen Benjáminnak, 1836. július 25.

¹⁸ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámin levele Wesselényi Miklósnak, 1836. június 14.

megegyeznie az ingatlan lakójával abban, hogy 1837 tavaszán kiköltözik,¹⁹ az épület ügye a későbbiekben eltűnt a Kelemen és Wesselényi közötti levélváltásokból. Csupán a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1839. évi évkönyvéből tudjuk meg, hogy a válaszmány értesülései szerint ekkor már készen állt Zsibón egy épület az intézmény számára, azonban egyéb – például elhelyezkedésére vonatkozó – információkat nem közöltek.²⁰ 1841 nyarán került elő ismét a kérdés, amikor a Wesselényi-birtokok ügyeinek rendbetétele érdekében fiskálissá kinevezett Kiss Károly egy másik, a település központjában fekvő, jobb állapotban lévő lakóépületet javasolt Wesselényinek a zsibói kisdedóvó intézet számára, amely vélhetően ebben az ingatlanban kezdte meg működését.²¹

A tolnai képzőbe küldendő zilahi ifjú kiválasztása a kezdeti kudarcokat követően sem járt sikerrel. Wesselényi 1838 januárjában látogatást tett a tolnai képzőintézetben, és tájékoztatást kért az intézmény igazgatójától, Wargha Istvántól arra vonatkozóan, van-e olyan növendékük, akit Zsibóra tudna küldeni.²² Ahogy Wargha későbbi leveleiből kiderül, Ritter János segélydíjas növendéket – aki 1837 októberétől négy hónapon keresztül tanult Tolnában – eredetileg a Zsibóra tervezett intézetbe szánták, azonban a fiatalember 1838 februárjában elhunyt.²³ Ritter halálát követően Wargha egy másik tanulónak, Lukács Pálnak ajánlotta fel a lehetőséget, ő azonban kevesellte a Wesselényi által felajánlott fizetést, és nem tudtak megegyezni az anyagi feltételekről.²⁴ 1839 januárjában Wargha arról értesítette a bárót, hogy Pap József személyében ismét várható Tolnára egy olyan növendék, akit képzése végeztével, 1839 őszén Zsibóra tudna küldeni.²⁵ Pap segélydíjas növendékké való felvételi kérelmét azonban az egyesület válaszmánya ekkor elutasította, és csak 1842 májusában kezdhetette meg a képzést.²⁶ Az idő előrehaladtával a szakképzett kisdedóvó személyének kérdése egyre sürgetőbb lett, de Kelemen próbálkozásai továbbra sem jártak sikerrel, és a tolnai képzőből sem kaptak hírt. 1841 tavaszán Wesselényi az egyre rosszabb egészségi állapotban lévő és emiatt Zsibótól gyakran távol lévő Kelemen helyett Kiss Károlyt bízta meg a kisdedóvó-alapítás feladatainak felügyeletével és irányításával, mindazonáltal a későbbiekben is gyakran kérte Kelemen segítségét egy-egy kérdésben.²⁷ A báró 1841 júniusában sürgető levéllel kereste meg a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesületet, és őket okolta a zsibói intézmény elindításának késlekedéséért. Amint az Kacskovics Lajos egyesületi titkár és Wargha István válaszából világossá válik, egy elvesztett levél miatti félreértésről volt szó a báró és az egyesület között. 1840-ben ugyanis kiképeztek egy nevelőt Wesselényi számára, erről értesítették is a bárót, levelük azonban nem jutott el Wesselényihez, s mivel nem kaptak választ sem Kelemtől, sem Wesselényitől, a növendéket kiközvetítették egy másik helyre.²⁸

¹⁹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1836. október 21.

²⁰ *A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1839. évi évkönyve*. Pest, 1839. 8.

²¹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1841. június 4.

²² Kurucz Rózsa: *Az első magyar óvóképző*. Szekszárd, 2002. 132.

²³ Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 79.

²⁴ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 155. Wargha István levelei Wesselényi Miklósnak, 1838. február 6., 1838. április 4., 1838. december 20.

²⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 155. Wargha István levele Wesselényi Miklósnak, 1839. január 11.

²⁶ Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 80.

²⁷ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1841. május 20.

²⁸ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 155. Wargha István levele Wesselényi Miklósnak, 1841. június 29.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 141. Kacskovics Lajos levele Wesselényi Miklósnak, 1841. július 6.

Végül 1841. október 2-án érkezett meg Zsibóra Sebestyén Sámuel kisededővő, aki 1840 áprilisa és 1841 szeptembere között tanult segélydíjas diákként a tolnai képzőben.²⁹ Mivel a zsidói intézménynek helyet adó épületen a korábban tervezettnél több felújítási munkálatot kellett elvégezni, a kisededővő intézet ideiglenesen Kelemen Benjámint szállásán kezdte meg működését. Az intézmény hivatalosan 1841. november 1-jén nyílt meg,³⁰ Sebestyén viszont már pár nappal megérkezését követően megkezdte a munkát: az összeírások szerint hozzá tartozó hetven gyermekből először csak tíz-tizenötlet foglalkozott, novemberben már húsz gyerek járt hozzá, és a felügyelettel megbízott Kiss Károly nagy meglepéssel nyilatkozott a nevelő munkájáról.³¹ A Zsibón létrehozott intézmény kezdeti sikere még Kelemen és Kisst is meglepte: 1842 februárjában már ötven tanuló járt a kisededővő intézetbe, amely nemcsak a gyerekek tetszését nyerte el, de az előzetes várakozásokkal ellentétben a helyi jobbágyokat sem kellett győzködni annak hasznáról. Sőt, a zsidói kisededővő intézet jó híre a környékbelieket is arra ösztönözte, hogy gyermekeiket az intézménybe járassák.³²

A kezdeti lendület 1843 tavaszáig tartott: áprilisban Kelemen arról számolt be a még Gräfenbergben tartózkodó bárónak, hogy himlőjárvány miatt a kisededővő intézet kezd elnéptelenedni.³³ A jószágigazgató Zsibón indított vizsgálata szerint az intézménybe járó kilencvenhárom gyermek legtöbbje valóban betegség miatt maradt ki, egy részük viszont egészséges volt, csupán szülei nem akarták elengedni őket az intézménybe.³⁴ 1843 áprilisának végére ismét megtelt a zsidói kisededővő intézet. Kiss és Kelemen közös utánajárása nyomán rájöttek arra, hogy a szülők rövid ideig tartó „elpártolása” mögött a helyi református lelkész, Salamon István és a felesége állt. Sebestyén Sámuel ugyanis 1842 októberében feleségül vett egy debreceni özvegyasszonyt, s az újdonsült feleség Zsibóra költözött.³⁵ A lelkész felesége ellenben a saját hűgát szerette volna a kisededővő házastársaként látni, ezért a helyi jobbágycsaládok közti pletykával próbálta Sebestyén rossz hírét kelteni.³⁶ Mindezek ellenére nem sokkal később visszaállt az intézetben a korábbi létszám, sőt néhány hónappal később, 1843 júliusában a kisededővőbe járó gyerekek száma már száz felett volt, 1847-re pedig százhuszonötötre nőtt.³⁷ A rend helyreállása azonban nem győzte meg Wesselényit arról, hogy a továbbiakban nem fogja hasonló eset veszélyeztetni a kisededővő működését. Már korábban is több panasz érkezett hozzá a helyi református lelkészre és feleségére, így utasította

²⁹ Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 80.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámint levele Wesselényi Miklósnak, 1841. október 4.

³⁰ Rapos József: *Brunswick Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve; vagyis a köz-alapnevelésügy múltja és jelene*. Pest, 1868. 98.

³¹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámint levele Wesselényi Miklósnak, 1841. október 23., ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1841. november 13.

³² ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámint levele Wesselényi Miklósnak, 1842. február 2.

³³ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámint levele Wesselényi Miklósnak, 1843. április 15.

³⁴ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámint levele Wesselényi Miklósnak, 1843. április 19.

³⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1842. október 15.

³⁶ ANR DJC fond nr. 250. crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1843. április 25.

³⁷ Mészáros István: *A zsidói „Kisededővői Tudomány”*. In: *Óvónőképés és óvodai élet. A magyar óvónőképés intézetek neveléstudományi közleményei*. X. kötet. Budapest, 1975. 119.

Kelemen, intézkedjen, hogy Salamon elkerüljön Zsibóról.³⁸ A báró 1844 márciusában találta meg az utódot Regéczi Nagy Pál krasznamihályfalvi lelkész személyében – rá kifejezetten népoktatói elhivatottsága miatt esett a választása –, amit az egyházi főhatóság is jóváhagyott. Egy hónappal később a zsibói református gyülekezet küldöttségének kíséretében Zsibóra érkezett az új lelkipásztor, és megkezdte ottani szolgálatát, amelyet egészen 1848-ig látott el.³⁹

A zsibói kisdedóvó-képzés

Sebestyén Sámuel személyében olyan kisdedóvó került Zsibóra, aki nemcsak a nevelés, hanem a kisdedóvó-képzés terén is rendelkezett szaktudással. Minden bizonnyal a zsibói intézmény alapításának tapasztalatai nyomán juthatott arra a döntésre Wesselényi, hogy Sebestyén ismereteit és képességeit kihasználva Zsibón a nevelés mellett a kisdedóvó-képzésre is nagy hangsúlyt fektet. 1842 januárjában találkozunk terve első említésével a Szilágyselymosra tervezett intézmény kapcsán, s ebből arra következtethetünk, hogy Wesselényi eredetileg csupán a saját birtokain felállítandó kisdedóvó intézetek számára kívánt nevelőket képezni Zsibón.⁴⁰

A zsibói képzés a források alapján Wesselényi és Kelemen tervei szerint 1842 tavaszán indult volna el. 1842 február végén Kelemen az ekkor még csak tervezett szilágyselymosi kisdedóvó intézet számára talált egy megfelelő jelentkezőt, akit magával vitt Zsibóra, hogy Sebestyén megkezdje oktatását.⁴¹ A több nyelven beszélő fiatalember – akit Kelemen nem nevezett meg levelében – azonban meggondolta magát, s a jószágigazgató hiába talált helyére egy másik jelöltet, végül ő sem vállalta a képzést. Szigethy István guberniumi írnok és kolozsvári magántanító végül elvállalta a feladatot.⁴² Szigethy úgy érezte, mélyebb ismeretekre van szüksége ahhoz, hogy megfeleljen a feladatnak, ezért 1842 nyarán – Kelemen Benjámín ajánlásával – egy hónapig tartó látogatást tett a tolnai képző intézetben.⁴³ Ezt követően azonban nem tért vissza Zsibóra, hanem útnak indult, hogy felkeresse a magyar kisdedóvó intézeteket.⁴⁴

³⁸ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Kelemen Benjámínak, 1843. április 29. A Salamon István elleni panaszok részleteit lásd: ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1844. március 9. Az ügyről említést tesz Trócsányi Zsolt is. Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi*, 287–288.

³⁹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 162. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Regéczi Nagy Pálnak, 1844. március 5., 1844. április 14.; Mátyus Éva – Hőgye Roberto: *A zsibói református egyház története*. In: Molnár János (szerk.): Torony Erdély kapujában. Második, bővített kiadás. Kolozsvár, 2014. 225. Regéczi Nagy Pál zsibói népoktatói tevékenységére nem található utalás Wesselényi levelezésében, csupán annyi, hogy a lelkipásztort a kisdedóvók képzésére is alkalmasnak találta. ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 162. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Stuller Ferencnek, 1844. július 10.

⁴⁰ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Kelemen Benjámínak, 1842. január 22.

⁴¹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1842. február 28.

⁴² ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1842. április 6.

⁴³ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1842. április 23.

⁴⁴ Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 99.

Wesselényi számára egyre fontosabb lett a kisdedovók képzésének erdélyi előmozdítása, illetve egyre szélesebb hatókörre szerette volna kiterjeszteni a Sebestyén által irányított zsidói oktatást. Hunyad és Közép-Szolnok vármegyéhez intézett felhívásaiban nem csupán a kisdedovó, hanem a képző intézetek alapítását is sürgette.⁴⁵ Emellett Szász Károlynak, a Nagyenyedi Református Kollégium jog- és matematikatanárának ajánlotta fel segítségét: vállalta, hogy élelem és szállás biztosítása mellett képzést nyújt Zsidón azoknak a nagyenyedi diákoknak, akik a kisdedovói hivatást szeretnék választani.⁴⁶ Kelemen 1843 májusában arról értesítette Wesselényit, hogy Kolozsváron és Nagyenyeden talált négy tehetséges ifjút, akik júliusban megkezdik Sebestyén alatt a kisdedovói képzést.⁴⁷ Kelemen tudósításai alapján az általa kiválasztott jelöltek közül hárman kezdték meg zsidói tanulmányaikat. Bár Kelemen nem nevezte meg őket, minden bizonnyal az a három ifjú – Drumár Gergely, Demeter József és Kusztos András – érkezett Zsidóra, akiket név szerint ismerünk mint a zsidói képzést sikeresen elvégző növendékeket, akik később részt vettek a Wesselényihez kapcsolódó kisdedovó intézetek munkájában.⁴⁸

1843 októberében is ott folytatták tanulmányaikat, amikor Sebestyén Sámuel – minden bizonnyal Wargha István korábbi ajánlásának is köszönhetően – meghívást kapott az újonnan alapított debreceni kisdedovóba, és úgy döntött, elvállalja a felkérést.⁴⁹ Wesselényi emiatt barátjához, Stuller Ferenchez, a Kisdedovókat Magyarországon Terjesztő Egyesület akkori titkárához fordult segítségért annak érdekében, hogy Tolnárol egy olyan növendéket kérjen Sebestyén utódául, aki a képzéshez szükséges ismeretekkel is rendelkezik.⁵⁰ 1843 novemberében azonban Sebestyén meggondolta magát, így egy ideig még Zsidón maradt, s nem vállalta el a debreceni megbízást.⁵¹ Wesselényi ennek ellenére továbbra is igényt tartott a Stullertől kért tolnai növendékre, s 1844 nyarán Zsidóra érkezett Halász Márton, aki nemcsak a nevelői, de a képzői feladatok ellátására is alkalmas volt. Sebestyén azonban ismét bejelentette távozási szándékát – ám ennek megvalósítására Wesselényivel kötött megállapodása értelmében 1845 októberéig várnia kellett –, s a helyzetet tovább rontotta, hogy Halász is rádöbbsent zsidói munkája során arra, hogy rossz hivatást választott. A zsidói kisdedovó-képzés fenntartása érdekében Wesselényi kénytelen volt újra a Kisdedovó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület segítségét kérni, a választmány által megkeresett Bossányi Rudolf azonban nem vállalta a zsidói megbízást, így Sebestyén pótlása a képzés

⁴⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Közép-Szolnok vármegye rendjeinek, 1842. május 30., Hunyad vármegye rendjeinek, 1842. december 22.

⁴⁶ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyve. Szász Károlynak, 1843. február 11.

⁴⁷ Sebestyénnek ekkor már volt egy tanítványa – a nevét nem ismerjük meg a forrásokból –, akit Kelemen az ekkor épülő szilágysolymosi intézetbe szánt, azonban a képzés során nem találta őt kellő tehetségűnek és szorgalmúnak, ezért más hivatást javasolt neki. ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámin levele Wesselényi Miklósnak, 1842. május 20.

⁴⁸ Rapos: *Brunswick Teréz*, 98.

⁴⁹ Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 66.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Poroszlai Friedrich debreceni főbírónak, 1843. október 10.

⁵⁰ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Stuller Ferencnek, 1843. október 14.

⁵¹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Poroszlai Friedrich debreceni főbírónak, 1843. november 23.

terén megoldatlan maradt⁵² 1845 októberétől Sebestyén Sámuel a téglási kisdedóvóban folytatta pályáját, zsidói nevelői munkáját korábbi tanítványa, Demeter József vette át.⁵³

Wesselényi a zsidói kisdedóvó-képzés bizonytalan jövője miatt értesítette Szász Károlyt arról, hogy amíg nem találja meg Sebestyén utódát, nem tud növendékeket fogadni Nagyenyedről, azonban a kisdedóvói hivatást választó diákok a zsidói intézményben gyakorlatot szerezhetnek.⁵⁴ A felajánlott lehetőséget kihasználva 1844 novemberében érkezett meg Zsibóra Turbucz Ferenc, aki – mivel Sebestyén ekkor még Zsibón tartózkodott – a helyi intézményben vélhetően nemcsak gyakorlatot szerzett, de az elméleti ismeretek egy részét is elsajátította. 1845 novemberében Turbucz felvételt nyert a pesti képzőbe, először önköltséges, majd 1845. december 17-től félsegélydíjas hallgatóként. Tanulmányai befejezését követően, 1846 augusztusától a dési kisdedóvó intézetben tevékenykedett.⁵⁵

A zsidói kisdedóvó-képzés tananyagáról a fennmaradt *Kisdedóvói Tudomány* címet viselő kéziratból kapunk közelebbi képet. Rapos József 1868-ban megjelent munkájában tett említést először a dokumentumról, s úgy vélte, azt Halász Márton vitte magával Tolnárról.⁵⁶ A kézirat ezt követően nem került a tudományos érdeklődés középpontjába. Több mint száz évvel Rapos munkája után, 1975-ben jelent meg Mészáros István tanulmánya a dokumentumról, akinek – Rapossal ellentétben, aki az egyesületi iratokat használta fel munkájához – lehetősége nyílt arra, hogy megvizsgálja a minden bizonnyal napjainkban is magántulajdonban lévő kéziratot, melynek egyes részei Kurucz Rózsa forrásközlésének köszönhetően elérhetőek a nyilvánosság számára.⁵⁷ Mészáros az 1842 és 1846 között megírt részek keltezése alapján Sebestyén Sámuelt azonosította a dokumentum szerzőjeként. A fekete vászonkötésű kézirat külalakjából – alátámasztva a Rapos József által leírtakat – arra következtetett, hogy a mű minden bizonnyal Wesselényi számára készült, aki részt kívánt venni a kisdedóvók zsidói képzésében, és úgy vélte, a kötet eredetileg a báró zsidói könyvtárában kaphatott helyet.⁵⁸ Kurucz Rózsa a tartalom alapján úgy gondolta, elképzelhető, hogy a kézirat a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület számára készített jelentés részét képezte.⁵⁹

A hat részből álló *Kisdedóvói Tudomány*ban ismertetett gondolatok Wargha István hatását tükrözik. Sebestyén nem csupán egy-egy mondatot vett át idézetként Warghától. A

⁵² ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 150. Stuller Ferenc levele Wesselényi Miklósnak, 1844. augusztus 28.; Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi*, 288.

⁵³ Mészáros: *A zsidói „Kisdedóvói Tudomány”*, 119., 121. Mészáros István átvette Rapos József téves adatát, aki 1846 októberétől datálta Demeter József zsidói munkáját. Rapos: *Brunswick Teréz*, 98. Demeter József minden bizonnyal nem rendelkezett képzési ismeretekkel, mivel a forrásokban nincs nyoma annak, hogy a vezetése alatt Zsibón kisdedóvót képeztek volna.

⁵⁴ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 162. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Stuller Ferencnek, 1844. július 10., Szász Károlynak, 1844. július 11.

⁵⁵ Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye nevelés- és oktatásügyének története 1000–1896*. Dész, 1896. 189–191.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 150. Szász Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1844. november 1.; MNL OL P 1652 5. d. 38. tétel. Kimutatás a kisdedóvó-képző növendékeiről.

⁵⁶ Rapos: *Brunswick Teréz*, 98.

⁵⁷ 1975-ben a kézirat Mészáros Vincéné tulajdonában volt, ő bocsátotta Mészáros István rendelkezésére. Mészáros: *A zsidói „Kisdedóvói Tudomány”*, 131.; Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 205–244. 2004-ben egy aukció során bukkant fel ismét a kézirat, Wargha István szerzői megjelölésével: https://axioart.com/tetel/-wargha-istvan-ao-kisdedovoi-tudomany-reszletes-kivonata-_169475 (letöltés: 2019. máj. 23.) A kéziratot Deák Ágnes is megemlítette Wargha Istvánról szóló művében. Deák Ágnes: *A koronás Wargha. Egy kettős ügynök a császári rendőrség szolgálatában*. Budapest, 2010. 29.

⁵⁸ Mészáros: *A zsidói „Kisdedóvói Tudomány”*, 121.; Rapos: *Brunswick Teréz*, 98.

⁵⁹ Kurucz: *Az első magyar óvóképző*, 216.

kézirat hat szerkezeti egységéből⁶⁰ az első négy Wargha István tolnai képzőben tartott pedagógiai előadásainak másolata, amelyek leiratait hallgatói rendelkezésére bocsátotta másolásra; egyúttal nagyfokú hasonlóságot mutatnak Wargha *Terv a kisededóvó intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában* című munkájával.⁶¹ Az ötödik fejezet tartalmazza a zsidói növendékeknek tartott előadások tömör összefoglalását. A szövegben Wesselényi nézetei, valamint a Wesselényi-birtokok kisededóvó intézeteinek sajátos igényei is megjelennek. Egyfelől hangsúlyos szerepet kap a kisededóvó feladatainál a *Szózatban* is megjelenő magyarosítási cél. Másfelől az előadás a falusi intézetekben végzendő munkára készíti fel a növendékeket, így nagy szerepet tulajdonít annak, hogy a nevelő bevezesse a gyerekeket a mezőgazdasági ismeretekbe.⁶²

Wesselényi által létrehozott és támogatott egyéb kisededóvó intézetek

A zsidói kisededóvó intézet létrehozása során szerzett tapasztalatokat felhasználva Wesselényi immár nekikezdhetett 1836-ban körvonalazódó, hosszabb távú terve megvalósításának, miszerint a birtokain fekvő települések mindegyikében létrehoz egy kisededóvó intézetet. Eltökéltége mellett további motivációként szolgált egyre romló egészségi állapota. 1842. január végén ennek jegyében arra utasította Kelemen Benjámint, hogy kezdje meg a szilágyoslymosi kisededóvó intézet megalapításának előkészületeit (úgy vélték, a gyerekek rossz magatartása miatt itt van rá a legnagyobb szükség), és még ugyanabban az évben kezdje meg működését az intézmény. Wesselényi ez alkalommal az ingatlant másodlagos fontosságúnak tekintette, a prioritást élvező megbízás egy román nyelvtudással rendelkező tanító keresésére vonatkozott, mivel a falu lakosságának többsége román nemzetiségű volt.⁶³ Nem sokkal később Kelemen talált egy alkalmas helyen lévő üres telket, valamint intézkedett a szükséges építőanyag beszerzéséről.⁶⁴ 1842. május 12-én sor került az intézet alapkövének letételére. Az ünnepségen elmondott román nyelvű beszédében Páscha József szamosudvarhelyi görögkatolikus esperes felhívta a hallgatóság figyelmét a kisededóvó intézet fontosságára a műveltség megszerzésében, ami nézete szerint elengedhetetlen a társadalmi és gazdasági fejlődéshez.⁶⁵ Wesselényi levélben köszönte meg az esperesnek a helyiekhez intézett felvilágosító

⁶⁰ Az alábbi részekből épül fel a kézirat: A kisededóvói tudomány részletes kivonata, A kisededóvó intézetekben létesíthető testgyakorló s erősítő gépelek rajzolata, A kisededóvás szükséges voltáról a két magyar hazára nézve, Az okossággal ellenkező mód a gyermeknevelésre, A kisededóvás rövid ismerete védnövendékek számára, Alaktudomány tanítása kisededekhez alkalmazva.

⁶¹ Mészáros: *A zsidói „Kisededóvói Tudomány”, 122–127.*

⁶² Mészáros: *A zsidói „Kisededóvói Tudomány”, 129–130.* A szöveget közli: Kurucz: *Az első magyar óvóképző, 219–227.*

⁶³ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 160. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Kelemen Benjáminnak, 1842. január 22.; Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi, 288–289.*

⁶⁴ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámin levele Wesselényi Miklósnak, 1842. február 2.

⁶⁵ Az ünnepségről szóló tudósítás: Erdélyi Híradó, 1842. május 27. 251–252. Páscha József – az Erdélyi Híradóban magyar fordításban közölt – helyiekhez intézett beszédének szembesítő, határozott stílusát jól illusztrálja az alábbi részlet: „Kérem: ha mostani helyzetetökből egyszerre szabadságba tétetnétek által, meg tudnátok-e azt becsülni és tartani? Nem, én ezen legkevésbé sem kétkedem; mert ki szabadságot akar, annak tudományának kell lenni, hogy magának törvényt hozhasson, magának indulatait korlátozni tudja, hogy szabadságban élhessen, és ti mindezekre alkalmatlanok vagytok, mert hiányzik bennetek mindezek alapja, az értelem, lélek és szív kimívelődése, kiformálása...” Erdélyi Híradó, 1842. május 27. 256.

szavait, amelyek – a zsidói intézmény jó híre mellett – nagy szerepet játszottak abban, hogy a szilágysolymosi kisdedóvó intézet pozitív fogadtatásra talált a helyiek körében.⁶⁶

Egy évvel az ünnepséget követően, 1843 májusára elkészült a szilágysolymosi intézmény épülete.⁶⁷ Amint azt a fentiekben láthattuk, a megfelelő tanító felkutatása során Wesselényi és Kelemen ezúttal is akadályokba ütközött. Az intézmény végül 1844. augusztus 1-jén indult el a Zsidón oktatásban részesült Drumár Gergely vezetésével.⁶⁸ Drumár minden bizonnyal rendszeresen jelentéseket írhott Wesselényinek az intézmény működéséről – legalábbis erre utal egyetlen fennmaradt, mellékletek nélküli levele. Eszerint nem csupán a gyermekek napi jelenléti jegyzékét küldte el a bárónak, de azoknak a szülőknek a névsorát is, akik nem járatták rendszeresen a kisdedóvó intézetbe utódaikat.⁶⁹ 1848 novemberében Drumár – a kisdedóvóban végzett munkájának hiábavalóságára is utalva – Wesselényi engedélyét kérte, hogy csatlakozzon a honvédekhez.⁷⁰ Minden bizonnyal megkapta a báró hozzájárulását, mivel a rendelkezésre álló információk szerint a szilágysolymosi intézet 1848-ig működött, az utolsó évben ötvenöt gyermek járt az intézménybe.⁷¹

1843 tavaszán Kelemen Benjámín újabb utasításokat kapott a kisdedóvók hálózatának terjesztésére, ezúttal Karikán, Kékesen és Galacon.⁷² A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület közgyűlésének jelentéseiben ezek az intézmények nem szerepelnek, csupán az alapítás szándékára találunk utalásokat,⁷³ Wesselényi és Kelemen levelezésében pedig a gyakorlati megvalósítással kapcsolatban csupán pár alkalommal kerülnek említésre. Legelőször a karikai alapítás került sorra: Sebestyén három növendéke közül az egyiket a leendő karikai kisdedóvói állás betöltésére szánták.⁷⁴ 1843. május végén sor került az alapkövetételre,⁷⁵ de mivel a levelezésben többet nem bukkan fel a karikai intézet, és a kisdedóvó intézmények hivatalos listáján sem találjuk, vélhetően kudarcba fulladt a kezdeményezés. A kékesi intézet létrehozásában Kelemen a források szerint a telek kiválasztásáig

⁶⁶ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Páscha Józsefnek, 1842. július 9.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1842. május 14.

⁶⁷ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1843. május 20.

⁶⁸ Rapos: *Brunswick Teréz*, 107.

⁶⁹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 135. Drumár Gergely levele Wesselényi Miklósnak, 1847. augusztus 30. Wesselényi élénk figyelemmel kísérte a nevelő munkáját is: „Tudom hogy hétfőn gyakran későn jön haza, s azt is tudom hogy e héten épen kedden délbe került elő. Többszöri intésem ismételve tudtára adom, hogy ez többször történend, helyeből elmozdítandom.” ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 165. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei Drumár Gergelynek, 1846. december 31.

⁷⁰ „...én a jelen zajongásba e maga javára okulni nem akaró népnél Nagysád példátlan jószívűségének és áldozatának célját nem sikerisithetvén...” ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 135. Drumár Gergely levele Wesselényi Miklósnak, 1848. szeptember 11.

⁷¹ Rapos: *Brunswick Teréz*, 107.

⁷² ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 162. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Kelemen Benjámínak, 1843. március 4.; Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi*, 289.

⁷³ *A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület évlapjai. II. füzet*. Buda, 1845. 23.

⁷⁴ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1843. április 25.

⁷⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámín levele Wesselényi Miklósnak, 1843. május 20.

jutott, de többet nem tudunk meg a levelezésből.⁷⁶ A Galacra tervezett intézetre pedig egyáltalán nem találunk utalást az iratokban.

A báró kisededóvokkal kapcsolatos tevékenysége nemcsak az alapításra terjedt ki, hanem a támogatásra is. Elsőként a zilahi kisededóv intézet létrejöttét segítette elő. 1841-ben ezer forint értékű alapot hozott létre, amelynek kamataival kívánt hozzájárulni a városban felállítandó intézet működéséhez. Felajánlásával először az Erdélyi Református Főkonzisztóriumot kereste meg, azonban nem tettek lépést a kisededóv intézet ügyében. Wesselényi fiskálisa, Kiss Károly révén a városvezetés vette pártfogásába a kezdeményezést egy évvel később, s a báró által létrehozott alapot kiegészítették a polgárok és a céhek felajánlásaival, ezzel alapozva meg az intézet működésének anyagi feltételeit, amely 1843. január 30-án nyitotta meg kapuit.⁷⁷

A zilahi intézethez hasonlóan Wesselényi a marosszéki makfalvi kisededóv intézet létrejöttéből és működéséből is kivette a részét. 1843 tavaszán találjuk az első javaslatot Wesselényi leveleiben az itteni kisededóv létrehozására.⁷⁸ Az intézet már az eredeti tervek szerint is a báró által alapított helyi iskolában kapott volna helyet, itt nyitotta meg kapuit 1845 júniusában.⁷⁹ Az épület mellett a kisededóv személye is Wesselényihez kötődött: a báró javaslatára a Zsibón képzett Kusztoz András kapott meghívást.⁸⁰

A népoktatás az 1820-as évektől fontos szerepet játszott Wesselényi Miklós tevékenységében. Naplófeljegyzései szerint már 1830-ban, a pozsonyi kisededóv megalapításakor felfigyelt Brunszvik Teréz tevékenységére, s minden bizonnyal a későbbiekben is figyelemmel követte a kisededóvokkal kapcsolatos eseményeket. A Kisededóv Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1836. évi megalakulása nyújtott lehetőséget számára tervei megvalósítására, még ha végül nem is tudott a birtokain fekvő összes településen kisededóv intézetet alapítani, ahogy azt eredetileg tervezte. Kelemen Benjámint és Kiss Károly munkája révén a Gräfenbergben gyógyuló Wesselényi birtokain Zsibón és Szilágysolymoson indult kisededóv intézet, továbbá Sebestyén Sámuel Zsibón eredményesen képzett ki három növendéket, akik később a Wesselényihez köthető intézményekben helyezkedtek el.

⁷⁶ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 142. Kelemen Benjámint levele Wesselényi Miklósnak, 1843. április 15. Kádár József sem tesz említést munkájában a Wesselényi-féle intézményről, s kutatásai szerint Kékesen az első kisededóv 1894-ben jött létre. Kádár: *Szolnok-Doboka vármegye*, 314.

⁷⁷ Pesti Hirlap, 1841. május 8. 306.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 143. Kiss Károly levele Wesselényi Miklósnak, 1842. április 10.; Gáspár Enikő – Szabó Kálmán Attila: *Lapok a zilahi tanító- és óvónőképzés történetéből*. In: Szabó K. Attila (szerk.): *Az erdélyi magyar tanító- és óvónőképzés évszázadai (1777–2000)*. Marosvásárhely, 2009. 933.; Rapos: *Brunswick Teréz*, 102–103.; Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi*, 289.

⁷⁸ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 161. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Dósa Eleknek, 1843. március 4.; Trócsányi: *A neveléspolitikus Wesselényi*, 289.

⁷⁹ Rapos: *Brunswick Teréz*, 113.; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 135. Dósa Elek levele Wesselényi Miklósnak, 1844. október 14.

⁸⁰ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 162. Wesselényi Miklós levélmásolati könyvei. Dósa Eleknek, 1844. szeptember 20. Bár Kusztoz András több Wesselényinek írt levele is fennmaradt, azokban nem tesz említést a makfalvi kisededóv intézet működéséről. Wesselényi azzal bízta meg Kusztozt, hogy tudósítsa az általa támogatott makfalvi iskola működéséről, s mint leveleiből kiderül, a bárótól kapott feladata teljesítésével sokakat magára haragított az intézményben. ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 141. Kusztoz András levelei Wesselényi Miklósnak.

ATTILA ISTVÁN KÁRPÁTI

Miklós Wesselényi's Kindergarten Establishments

One of the lesser known segments of Miklós Wesselényi's wide range of activities was his work regarding kindergartens. Like several other public figures of the Reform Era, he was a member of the Association for Establishing Kindergartens in Hungary. He intended to found a kindergarten in every settlement on his lands and took part in establishing and sponsoring several kindergartens in Transylvania. The baron, who was away from Zsibó to recover in Gräfenberg from 1839, was aided in these tasks by his steward, Benjámín Kelemen, and his lawyer, Károly Kiss. Present study uses the baron's letters and journal, as well as literature concerning the history of pedagogy to collect data about Wesselényi's founding of kindergartens, and use this data to present the process of the successful establishment and operation of such an institution, or in other cases the failure of this endeavour.